

УДК 159.946

Ковальчук І. В.

СТАНОВЛЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: МОВЛЕННЕВА ТА КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості становлення мовної особистості в умовах іноземного середовища, яке розглядається як один з найважливіших чинників формування і розвитку іноземної комунікативної культури, в якій вони реалізуються в новому для себе статусі – у статусі мовної особистості іноземного соціокультурного середовища.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєва адаптація, культурна адаптація, комунікативна культура, іноземне середовище.

В данной статье рассматриваются особенности становления языковой личности в условиях иноязычной среды, которое рассматривается как один из важнейших факторов формирования и развития иноязычной коммуникативной культуры, в которой они реализуются в новом для себя статусе – в статусе языковой личности другой социокультурной среды.

Ключевые слова: языковая личность, языковая адаптация, культурная адаптация, коммуникативная культура, иноязычная среда.

This paper discusses peculiarities of linguistic identity in a foreign language environment, which is regarded as one of the most important factors in the formation and development of foreign language communicative culture in which they are implemented in a new self status – the status of linguistic identity different socio-cultural environment.

Keywords: linguistic identity, linguistic adaptation, foreign language communicative culture, foreign language environment.

Нові умови економічного, політичного і соціального життя вимагають значних змін у системі освіти і, зокрема, в системі підготовки студентів філологів. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають психолінгвістичні та лінгвометодичні дослідження, які орієнтовані на пошук шляхів підвищення ефективності навчання іноземній мові, перегляд та оновлення всієї системи мовної підготовки майбутніх фахівців.

Метою навчання іноземної мови стає формування комунікативної культури мовної особистості, що включає в себе мовну, мовленнєву, логічну, інформаційну, емоційну культуру, тобто підготовку студентів до сприйняття іншої соціокультурної спільноти. Залучення студентів до іншого соціокультурного досвіду спілкування, навчання спілкуванню. Формування студента як суб'єкта іноземного спілкування висувається як актуальне завдання, відповідно до основних принципів: принципу гуманізму та принципу демократизації системи освіти. Однак, опановуючи комунікативною культурою мови, що вивчається, студенти проходять через процеси культурного шоку, міжкультурної та мовленнєвої адаптації. На думку дослідників, існують фактори, які здатні пом'якшити процес акультурації і полегшити міжкультурну та мовленнєву адаптацію в новому середовищі [7, с. 285-290].

Фахівці в галузі міжкультурних контактів і міжкультурної адаптації вважають, що є кілька шляхів подолання та пом'якшення культурного шоку і полегшення процесів акультурації та адаптації. Серед основних способів вони називають: навчання, орієнтування, інструктаж і тренінг [7, с. 292]. Метою навчання є ознайомлення з історією, культурою, традиціями і звичаями нового середовища. Мета орієнтування – ознайомлення з основними нормами, цінностями, переконаннями нової культури. Мета інструктажу – ознайомлення з можливими проблемами і способами оптимального пристосування до нових умов. Мета тренінгу – навчання на практиці безпосередній взаємодії з представниками інших культур.

У зв'язку з цим, такі вчені (Т. М. Балихін, М. М. Бахтін, В. В. Воробйов, Т. К. Донська, І. Б. Ігнатова, Д. І. Ізаренков, В. Г. Костомаров, Ю. М. Караулов, О. Д. Митрофанова, А. В. Полонський, Н. М. Румянцева, Т. В. Самосенкова, Е. Ф. Тарасов, С. А. Хавроніна, Н. І. Формановська та ін.) надають важливого значення проблемі навчання іноземної комунікативної діяльності в процесі особистісного (мовного і мовленнєвого) розвитку студентів і формування їх комунікативної культури.

При цьому важливо враховувати основні психолінгвістичні та лінгвометодичні особливості навчання студентів. Професійне володіння іноземною мовою розуміється як процес оволодіння мовою на рівні адекватного синтезу, тобто на рівні, який характерний для освіченого носія даної мови. У зв'язку з цим виникає проблема дослідження закономірностей становлення і розвитку комунікативної культури мовної особистості іноземних студентів – філологів на різних етапах оволодіння іноземною мовою як мовою майбутньої професійної діяльності.

Звернення до моделювання процесу формування комунікативної культури (на основі навчального діалогу) мовної особистості іноземних студентів з нульового циклу вивчення мови є досить актуальним: досвід практичної роботи з іноземними студентами показав, що роль початкового етапу у формуванні комунікативної культури має вирішальне значення для наступних етапів розвитку мовної особистості майбутнього фахівця з метою досягнення в перспективі мотиваційно-прагматичного рівня у структурній моделі мовної особистості, відповідної більш високій професійній майстерності.

Існуючі умови глобалізації сучасного світу, інформаційний обмін, який був би неможливий без появи технологічно забезпечених комунікаційних систем, зміна політичних, економічних, освітніх пріоритетів, активні міграційні процеси – все це об'єктивні передумови розвитку поліетнічних просторів, появи багатомовності [7]. Названі фактори сприяють співіснуванню культур і мов, інтелектуальному, міжкультурному обміну та спілкуванню, народженню соціальних інновацій, а значить, формуванню нових моделей світу – картин світу і змістовних форм мовної свідомості. У цьому контексті закономірною є спроба зрозуміти, як можуть або повинні взаємодіяти ці системи, а також які умови створення можливості взаєморозуміння між носіями різних культур і мов. Сучасний рівень інформаційних і комунікаційних технологій соціально-економічного розвитку вимагає пошуку нових підходів до управління сферою людського спілкування, в якому важлива роль належить мові. Вивчення будь-якої мови має супроводжуватися вивченням культури, а точніше, предмету «міжкультурна комунікація». І це не данина моді чи традиції, але необхідність і потреба, зумовлені вимогами часу. Об'єктивним фактом міжкультурної комунікації є те, що жодна культура не існує ізольовано. В процесі своєї життєдіяльності кожна культура постійно звертається або до свого минулого, або до досвіду інших культур. У цій взаємодії очевидним є діалог культур, а саме її носіїв різними «мовами», системах знаків – особливих форм існування людської культури. Мову, за О.О. Леонтьєвим, можна розглядати як систему орієнтирів, необхідних людині для діяльності в світі її рідної культури, тобто в соціальному або предметному світі, а свідомість – «відкриває суб'єкту картину світу, в яку включений і він сам, його дії та стан» [4, с. 272]. Здатність людини створювати системи знаків одночасно створює проблему розуміння і сприйняття чужих культур [3, с. 23]. Головна причина нерозуміння при міжкультурному спілкуванні не відмінність мов, а відмінність національних свідомостей комунікантів. Причому, чим ближче культури, тим складніше їх взаємна адаптація. Для аналізу проблем взаєморозуміння (нерозуміння) в міжкультурному спілкуванні доцільно проблему «спілкування носіїв різних національних культур» розуміти як проблему «спілкування носіїв різних національних свідомостей» [8], або носіїв різних мовних свідомостей. У сучасній лінгвістиці мовна свідомість є актуальною категорією і розуміється як відображення специфічної мовної структури у свідомості носія мови, крім того мовна свідомість розглядається як сукупність законів, правил і закономірностей використання мови на рівні вмінь. Відповідно до іншої точки зору, мовна свідомість – механізм управління мовною діяльністю, який виступає обов'язковою умовою існування і розвитку всіх форм свідомості. Незалежно від ракурсу, в якому розглядається дана категорія, всі явища мовної свідомості мають безпосереднє відношення до формування міжкультурної компетенції вторинної мовної особистості.

Безумовно головною умовою взаєморозуміння в міжкультурному спілкуванні є стійкість і універсальність глобальної картини світу, а можливість порозумітися між носіями різних культур і мов полягає в спільності ментальних процесів обробки і присвоєння знань людською свідомістю [1, с. 173]. У реалізації даної умови велику роль відіграє мова спілкування, спільна для носіїв різних культур і мов. Мовна культура міжнаціонального спілкування тим вище, чим вище культура національної мови, а культура мови невідривно від загального культурного рівня населення. З іншого боку, рівень багатомовності та якість оволодіння нерідною / іноземною мовою залежить від ступеню знання та використання рідної мови вторинною мовною особистістю.

Роль своєї культури в якості засобу пізнання чужої культури, а також і чужої для пізнання своєї, добре усвідомлюються і досить широко використовуються у викладанні іноземних мов.

Кожна мова по-своєму розділяє світ, тобто має свій спосіб його концептуалізації, отже, кожна мова має особливу картину світу, і мовна особистість зобов'язана пов'язати зміст висловлювання відповідно з цією картиною [5, с. 64]. Мовна картина світу формує тип ставлення людини до світу (природи, тварин, самого себе як елементу світу). Вона задає норми поведінки людини в світі, визначає її ставлення до світу. Кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття і організації («концептуалізації») світу. Виражені в ній значення складаються в єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка нав'язується в якості обов'язкової всім носіям мови. Таким чином, роль мови полягає не тільки в передачі повідомлення, але в першу чергу у внутрішній організації того, що підлягає повідомленню. Виникає як би «простір значень», тобто закріплені в мові знання про світ, куди неодмінно вплітається національно-культурний досвід конкретної мовної спільноти. Вторинна мовна особистість, оволодіваючи мовою і знаходячи знання про іншокультури, тим самим розширює свою мовну

свідомість, змінюючи її зміст на прийнятний в культурі обраної мови залежно від цілей міжкультурної комунікації. У цьому випадку ми маємо на увазі культурну адаптацію вторинної мовної особистості.

Культурна адаптація (акультурація) вторинної мовної особистості є найважливішим компонентом міжкультурної комунікації. Під акультурацією можна розуміти поведінкові стратегії вторинної мовної особистості, спрямовані на пошук балансу своєї та іншомовної культур з метою виявлення відмінностей і подібностей між культурами та ідентифікувати цільову культуру як «свою» або «чужу». Виділяють наступні стратегії адаптації в культурі вторинної мовної особистості:

- 1) відмова від своєї культури і повне прийняття іншомовної – асиміляція;
- 2) збереження у своїй поведінці переваг рідної та іншомовної культури в індивідуальних пропозиціях – інтеграція;
- 3) збереження своїх норм і цінностей на протизвагу іншомовним – сепарація;
- 4) відмова від обох культур – маргіналізація.

Можливими ефективними стратегіями пошуку вторинною мовною особистістю свого місця в культурі та успішного використання отриманих знань слід вважати перші дві – асиміляцію та інтеграцію. Формування оптимальних та ефективних стратегій адаптації до іншомовної культури має стати однією з цілей міжкультурної комунікації. У цьому випадку правомірно говорити про формування міжкультурної компетенції – обов'язкового компоненту комунікативної компетенції як мети навчання нерідної або іноземній мові. Міжкультурну компетенцію можна розглядати як змістовну форму мовної свідомості вторинної мовної особистості, яка об'єднує знання рідної культури, набуті знання про іншомовну культуру, стратегії акультурації, а також як придбане вміння спілкуватися з представниками іншої культури. Міжкультурна компетенція базується на здатності вторинної мовної особистості розуміти обмеженість своєї власної культури і своєї власної мови по відношенню до вирішення проблем у іншомовній культурі та вмінні переключитися при зустрічі з іншою культурою на інші мовні та немовні норми поведінки [2].

Формування міжкультурної компетенції відбувається, в трактуванні Є. І. Пассова, на трьох рівнях:

- 1) на рівні сприйняття, коли визначається пізнавальне значення знань про іншомовну культуру. На цьому рівні досить мати уявлення про факти культури.
- 2) на рівні соціальному, коли визначається прагматичне значення знань. На даному рівні слід володіти поняттями і вміння здійснювати будь-яку дію.
- 3) на рівні особистісного сенсу, коли визначається аксіологічне, ціннісне значення знань. На цьому рівні необхідні судження, пов'язані з особистісним емоційно-ціннісним ставленням до факту чужої культури [6]. У відповідності з рівнем міжкультурної компетенції вторинної мовної особистості відбувається вибір стратегії акультурації.

Специфічною особливістю формування міжкультурної компетенції вторинної мовної особистості в поліетнічному середовищі є такі чинники:

- 1) неоднорідність кожної з представлених культур.
- 2) наявність певної кількості культур, причому не завжди з домінуванням певної культури мови.
- 3) багатогранність змістовних форм мовної свідомості кожного з учасників міжкультурної комунікації. Учасники міжкультурної комунікації є носіями своєї культури, а також володіють / не володіють знаннями про іншомовну культуру і вміннями використовувати наявні / набуті знання. Культурний і мовний «багаж» одного учасника комунікації має обсяг і зміст, які збігаються / не збігаються з культурно-мовним багажем іншого учасника міжкультурного діалогу.
- 4) індивідуальні особливості поведінкової структури вторинної мовної особистості. Кожен учасник міжкультурної комунікації має власний досвід використання поведінкових стратегій, реалізація яких залежить від індивідуальної характеристики особистості, а також рівня володіння стратегіями.

Відзначимо, що у зв'язку з дослідженням проблем міжкультурної комунікації в психолінгвістиці та методиці викладання іноземної мови, головним завданням викладача іноземної мови залишається формування толерантного ставлення вторинної мовної особистості до мови та культури. Звільнення від стереотипів і пошук ефективних і оптимальних способів активізації комунікативно-когнітивної діяльності студентів.

Таким чином, навчання іншомовної комунікативної культури створює те середовище для формування та розвитку мовної особистості, в якому міжкультурна комунікація здійснюється в процесі спільної діяльності. Саме в цьому процесі необхідно обмінюватися інформацією і самою діяльністю, тобто виробляти форми та норми спільної діяльності (спілкування). Більше того, двомовна «мовна свідомість» колективу «вторинних мовних особистостей» в мовному середовищі збагачується досвідом окремої мовної особистості. Така діяльність долучає кожного члена певного мовного середовища до життєвого досвіду іншого народу, іншої соціокультурної мовної спільноти, асоціюючи його зі своїм власним досвідом і досвідом своїх співрозмовників в іншомовному середовищі. І в цьому плані іншомовне середовище є одним з найважливіших чинників формування і розвитку їх комунікативної культури, в якій вони реалізуються в новому для себе статусі – у статусі мовної особистості іншого соціокультурного середовища.

Література:

1. Ахатова Б.А. Языковое сознание и культура // Полингвизм: Язык – Сознание – Культура: Междунар. конф. «Ахановские чтения» // отв.ред. Э.Д. Сулейменова. – Алматы, 2008. – Т. 2. – 307 с.
2. Бердичевский А. Л. Содержание обучения иностранному языку на основе базовой культуры личности. Иностранные языки в школе. – М., 2004. – № 2.
3. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / под ред. А. П. Садохина. – М., 2003. – 352 с.
4. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – М., 2005. – 288 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: Уч.пособие для студ. вузов. – М., 2001. – 208 с.
6. Пассов Е. И. Технология диалога культур в иноязычном образовании. – Липецк, 2005.
7. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология. – М.: Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. – 320 с.
8. Тарасов Е. Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания. Кн. Этнокультурная специфика языкового сознания. Сб. ст. / отв.ред. Н. В.Уфимцева. – М., 1996. – 227 с.
9. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. – М.: Русский язык, 2002. – 213 с.